

Josip Miličević

MOGUĆNOSTI PRIKAZIVANJA NARODNIH OBIČAJA NA SCENI

Već se duže vremena na smotrama folklora i sličnim manifestacijama uz pjesme i plesove zapažaju i scenski prikazi različitih običaja, a još nijedamput nije održana opsežnija stručna rasprava o valjanosti i opravdanosti takva izvođenja. Ovdje se u prvom redu misli na scensko izvođenje običaja izvan njihove vlastite sredine, u vrijeme koje nije uobičajeno za izvođenje pojedinog običaja, no mogli bi se nabrojiti i mnogi drugi razlozi odlučni za izvornost izvođenja.

Prije svega valja naglasiti da postoje velike razlike u mogućnosti izvođenja pjesme ili plesa s jedne strane i običaja, s druge, i zato se izvođenje pjesme ili plesa može prihvatiti, dok je izvođenje običaja neprihvatljivo. Prenošnje pjesme na scenu nije teško zbog toga što pjesmu u izvornoj sredini pjeva muško i žensko, staro i mlado, pjeva na zabavi ili uz različite poslove, pjeva u nošnji ili bez nje, itd., pa je i scenska izvedba samo jedna nova mogućnost i novi prostor njezina izvođenja. I funkcija pjesme tu ostaje nepromijenjena, ona se pjeva za razodnodu slušaocima i samome izvođaču. Nema nikakve promjene ni u interpretaciji, jer se izvodi u istoj rimi, u istom ritmu, uz istu muzičku pratnju, itd.

No, pri izvođenju plesova već dolazi do veće razlike u odnosu i kvaliteti izvođenja u izvornoj sredini ili na sceni. Jedna od bitnih funkcija plesa u selu jest da se mladić i djevojka prilikom plesa mogu upoznati i zavoljeti, dok na pozornici gotovo redovito ples izvode stariji plesači ili plesačice, otežalih koraka zbog starosti ili povećane tjelesne težine, koji su već odavno zaboravili kako izgleda mladenačka ljubav. Plesove izvode, nažalost, samo stariji ljudi jer u selu ili nema mladih ili mladi ne žele i ne znaju plesati starinske plesove. Još je neprihvatljivije kada starinske plesove izvode učenici osnovnih škola,

pa je sasvim groteskno kada desetogodišnji dječak, u plesu, zapjeva: "Ljubio sam garave i plave" ili:

"Bečarim se od Jele do Jele,
od pol noći pa do zore bijele",

što ne djeluje izvorno ni uvjerljivo, već neukusno i otužno.

Svi oni važni elementi, što smo ih nabrojili uz pjesmu i njenu interpretaciju na sceni, ne mogu se naći pri izvođenju narodnih plesova na sceni. To je pogotovo nemoguće ako su u pitanju koreografirani plesovi, gdje se na pozornici izvodi varijanta kakvu je fiksirao neki koreograf, a ni na koji način ne možemo biti sigurni da li je to najbolja, najizvornija i najčešća varijanta toga plesa ili je to mumificirana i muzejska faza jednog oblika narodnog stvaralaštva.

- o -

Kada se radi o izvođenju narodnih običaja na sceni, smatram da se ne mogu i ne smiju izvoditi na sceni, ili se može prihvatiti izvođenje samo ponekih dijelova ili varijanata pojedinih običaja, ali pri tome valja istaći da je to isključivo zabavnjačko izvođenje, bez želje i mogućnosti da bude istinski prikaz određene etnografske sredine i atmosfere u kojoj izvorno taj običaj živi.

Da naglasimo samo atmosferu, kao jednu od važnih značajki pri izvođenju pojedinog običaja! Prije desetak godina bio sam sudionik svadbe na Pelješcu, gdje se u obredu zadržalo mnogo tradicijskih elemenata, kao napr. govor oca prilikom opraštanja s mladenkom prije odlaska u mladoženjinu kuću. Tom prilikom, na završetku govora, koji je bio izuzetno dirljiv, započelo je kolektivno plakanje i urlik s naricanjem kao u času sprovoda kada se kovčeg s pokojnikom spušta u raku i kada po njemu počinju padati prve grude zemlje. Na toj svadbi, u sastavu svih zbivanja taj je detalj izgledao i ljudski i uzvišen, a kako bi izgledalo na sceni kada bi se nakon svatovskoga veselja i tijekom samog svadbenog običaja izvođači rasplakali? Nije potrebno ni spominjati sve takve momente u ostalim životnim pa i drugim običajima, ali ipak

valja spomenuti barem neke značajke.

Znamo da većinu običaja uz porod prati ogroman broj različitih praznovjerica i zabrana kojih se mora pridržavati trudnica ili roditelja pa i njena okolina, propisanih sa svrhom da bi dijete došlo na svijet zdravo, lijepo i da dobro napreduje. Kad bi se takav običaj pokušao postaviti na scenu onda pri njegovu izvođenju nijedan elemenat iz izvorne sredine ne bi mogao zadovoljiti, pa bi prikazivanje pojedinih faza običaja moglo izgledati samo kao ismijavanje sredine iz koje je običaj potekao ili naprosto kao praznovjerje.

Nije potrebno naglašavati kako je nemoguć, pa i apsurdan pokušaj scenskoga prikaza pogrebnih običaja.

Dakle, od životnih običaja ostaju jedino još svadbeni običaji. Oni su već mnogo puta izvođeni na sceni iako možemo naći mnogo prigovora takvu izvođenju. Svi ispitivači svadbenih običaja mogu potvrditi da su pri istraživanjima u selu od 10 kazivača dobili desetak različitih opisa ili pak opis neke idealne svadbe ili pak običaja kojega se, zapravo nitko ne pridržava (slučaj istraživanja kolegice Zorice Rajković u Carevom Polju kod Jajca, gdje su žene govorile o idealnoj formuli svadbe a poslije se konstatovalo da nijedna nije vjenčana prema prikazanome obrascu, već su sve "kradene"). Ne postoji, dakle nikakva mogućnost za određivanje tzv. idealnoga uzorka svadbe u jednome selu, jer se uz uobičajenu svadbu u istome selu može naići na kupnju nevjeste, brak maloljetnika, snahačestvo, brak nakon otmice ili pokusnog braka, svadbu udovca ili udovice, itd.

Također znamo da pri svadbenim običajima tijekom obreda nije diktiran samo tradicijom, nego je pri tome važno i imovno stanje mladenaca. Ako su oni siromašni, vjenčat će se bez ikakvoga slavlja ili uz jednodnevnu svečanost, dok samo bogati to čine punih osam dana, a tek u dužem trajanju moguće je izvesti sve dijaloge, igre i pjesme koje čine cjelinu običaja. Uz to, svaka pojedina svadba ovisi o sreći pri izboru svatovskih funkcija: o duhovitosti čauša, govorničkim sposobnostima staroga svata, domaćina i kumova, o glazbenoj nadarenosti svirača i pjevača obrednih pjesama, itd.

U izvornoj sredini svadbeni običaji gotovo stalno doživljavaju i druge promjene; vezani su djelomično i uz političke i društveno-ekonomske prilike (nošenje određene zastave, pješačenje ili vožnja autobusom, u novije vrijeme, itd.) pa je svako postavljanje na scenu i opet samo loša i neprovjerena ili zamišljena varijanta kakva u izvornom obliku ne postoji.

Valja uza sve naglasiti da svadbeni običaji uz veselje i gozbu imaju još i te kako duboku i ekonomsku i pravnu pozadinu. Do nedavne prošlosti brakovi su sklapani gotovo isključivo o volji roditelja koji su pri izboru bračnoga druga gledali na mogućnost dobivanja bolje i jeftinije radne snage za domaćinstvo ili stjecanje novca kojim će se izvući iz ekonomskih neprilika. Čitav niz pjesama ili dijaloga u svadbenom obredu - uz darivanje mladenke, otkup, kazne za pojedince, plaćanje darova, itd. - nisu samo igra, već i bitan izvor prihoda za buduće domaćinstvo. Slično prikazu svadbe iz filma "Svoga tela gospodar" postoje brojne svadbe koje su tragičan a ne veseli događaj i zato se ne može događaj toliko intiman i važan u životu čovjeka tretirati kao običaj pogodan za scensko izvođenje.

Koliko je svadbeni običaj nepogodan za scensko izvođenje pokazuju i neki primjeri iz dosadašnjih izvođenja. Na folklornom festivalu u Opatiji 1951. godine izveden je običaj "Kanja", tj. bojenje nokata nevjeste pred svadbu. Na Smotri folkloru u Zagrebu 1970. izvedeno je: 1. kićenje sabornika i prstenovanje mladenaca, i 2. *popretki* - pletenje postelje za mladoženju. To su fragmenti svadbenih običaja. Ali, ako malo razmislimo, nameće se pitanje: gdje je logika i kakva je opravdanost izvođenja takva običaja ili makar fragmenta, i što od toga mogu gledaoci doživjeti samo kao zabavno, a što kao poučno i korisno? Jasno je da se na nekoj smotri može izvesti desetak pjesama i da će ih publika rado prihvatiti, ali nikako ne vjerujem da bi izvođenje nekoliko varijanti bojenja nokata ili prstenovanja bilo publici zanimljivo. Publika ne može (u širem auditoriju i izvan izvorne sredine) prihvatiti izvođenje kompletnih životnih običaja ili njihovih fragmenata. To su nam pokazala iskustva dosadašnjih smotri, a iz vlastitoga iskustva tvrdim da sam svugdje, gdje god sam vidio takvo izvođenje, primijetio kod publike samo podsmijeh ili potcjenjiva-

nje a ne istinski interes.

Do sada su prilično često izvođeni i neki godišnji običaji ili magijske radnje. Koliko god oboravanje sela (izvedeno na Smotri u Zagrebu 1970.) izgledalo atraktivno, smatram da su takvi običaji i vjerovanja potpuno neprikladni za izvođenje na sceni i da ih ne bi trebalo izvoditi. Možda bi se običaj *ljelja*, koje nastupaju u istim nošnjama i opremi, sa istim pjesmama i muzičkom pratnjom, još i mogao prihvatiti, jer se i u izvornoj sredini odvija na gotovo isti scenski način. Ali, već u slučaju *kolodara* ili *ladarica* postoje velike razlike s obzirom na broj i spol sudionika, s obzirom na pjesme i muzičku pratnju, i na svrhu ophoda, pa je tu teško naći varijantu stručno najispravniju, koja bi se mogla izvesti i na sceni.

Napokon, ni pokladni običaji - makar su dosada najčešće scenski izvođeni - ne mogu se bez većih poteškoća obnoviti i prilagoditi sceni. Čitanje osude i testamenta Karnevala u izvornoj sredini ima ogromno značenje za sve prisutne koji, da tako kažemo, kroz cijelu godinu žive za to i od toga, a nakon Poklada još danima prepričavaju pojedinosti o tome koji je pojedinac i na koji način bio spomenut. Dapače, gotovo svi stanovnici nekoga kraja svojim idejama stvaraju tekst kroz cijelu godinu i smišljaju različite detalje da bi Karneval što bolje uspio. Izvođenje pak takvoga teksta i običaja na sceni izvan izvorne sredine bilo bi bez ikakvog efekta, a pogotovo ako uzmemo u obzir vrijeme izvođenja. Ne može se nikako prihvatiti izvođenje pokladnog običaja ljeti, jer je to neprirodno. Pojava *zvončara* i "*diđa*" obučenih u krzno u pokladno vrijeme izgleda normalno, dok je sasvim apsurdno vidjeti ih na Smotri folkloru u Zagrebu, na užarenu asfaltu, u najtoplijem ljetnom mjesecu:

Zbog svih dosadašnjih promašaja i zbog pojedinosti koje su osjetno bile u sukobu i sa stručnim gledištem ali i s osnovnim intencijama zabavnih priredbi, smatram da se *nikakvi običaji ne mogu i ne bi trebali izvoditi na sceni* izvan svoje izvorne sredine. Mogu se izvoditi samo neke igre (bez obzira da li idu uz svadbu ili poklade) ako uvijek imaju gotovo isti redoslijed izvođenja i isti broj sudionika.

Ali, nasuprot spomenutim prigovorima, vezanim uz scensko izvođenje običaja, valja podržati inicijative za obnavljanje i scensko izvođenje nekih običaja, ali samo onda ako se oni održavaju isključivo u izvornoj sredini, tj. u istome prostoru i u isto vrijeme kao i u prošlosti.

Ovim prilogom nisu obuhvaćene sve mogućnosti i svi problemi što se javljaju pri scenskome izvođenju običaja, već se njime daje samo osnovna ideja za opširniju diskusiju o prikazivanju narodnoga stvaralaštva na sceni.

The Possibilities of Presenting Customs on the Stage

(S u m m a r y)

The author examines the correctness of performing customs on the stage outside its own environment and at the time which is not customary for its performance. It is considered that folk song or a dance can be performed on the stage but a custom can not. The explanation which is given is that a song is sung in original environment by menfolk and womenfolk, the old ones and the young ones, at a festivity or during the work, in costumes or without them etc. and therefore the stage performance of the song is just another possibility or a new environment for its performance. During the dance performance the conditions do not correspond to those of the original environment. In a village a dance is performed mostly by young people for whom it is an occasion to get to know each other and to start a relationship, while on the stage a dance is performed mostly by the older dancers for whom it has lost some of its original meaning. Customs are another category which can not be performed on the stage or some fragments can be performed accompanied by a note that it is only a performance and not a presentation of ethnographic characteristics of the original environment. The customs

are usually accompanied by various rules, prohibitions and beliefs and their function can not be presented on the stage. The idea of performing natal or funeral customs is absurd and even the performance of marriage customs is unsuitable. Thoroughly analysing the possibility of performing annual customs we come to the conclusion that they also should not be performed on the stage and therefore the practice started at some folk events during which customs are presented along with songs and dances should cease.